III. Міжнародне морське право в практиці України

АЗОВСЬКЕ МОРЕ І КЕРЧЕНСЬКА ПРОТОКА: СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТА ДЕЛІМІТАЦІЯ МОРСЬКИХ КОРДОНІВ

І. Дмитриченко

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правознавства Гуманітарного інституту

(Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова)

Останнім часом Україна наполегливо вирішити всі спірні питання зі своїми сусідами, які стосуються суміжних морських просторів. Зокрема у Міжнародному Суді ООН дістав свого завершення спір між Україною і Румунією щодо розмежування континентального шельфу і виключних економічних зон у Чорному морі[1] [1; 2]. Вирішення Міжнародним Судом ООН цієї справи надає Україні можливість правомірно здійснювати різноманітну економічну діяльність у певних районах Чорного моря, які тривалий час знаходились у невизначеній юридичній належності. Однак серед незавершених територіальних питань залишається делімітація державного кордону між Україною та Російською Федерацією в Азовському морі та Керченській протоці. Від вирішення цієї проблеми також залежить правове оформлення розмежування морських просторів (територіального моря, континентального шельфу, виключних економічних зон)

[1] У цій справі Міжнародній Суд ООН на підставі застосування «тесту на диспропорційність» встановив, що співвідношення релевантних берегів Румунії і України складає 1:2,8. В свою чергу співвідношення площ релевантних морських просторів у Чорному морі між Румунією і Україною Судом визначено 1:2,1. Враховуючи такі результати, Суд залишив без зміни тимчасову еквідистанційну лінію, яку в рішенні Суду було визначено як остаточну лінію делімітації в спірному районі Чорного моря.

між Україною та Росією у Чорному морі. Незважаючи на те, що Азовське море є одним з невеликих морів Світового океану (загальна площа складає майже 40 тис. кв. км), воно не може не відігравати важливу роль у відносинах між цім цими державами. Тут формується достатньо потужні морегосподарські комплекси України і Росії з розвиненою портовою інфраструктурою. Велику зацікавленість обидві держави проявляють до використання природних ресурсів Азовського моря, оскільки воно багато не тільки цінними видами риб, а має ще значні запаси газу і газового конденсату. Водні шляхи Азовського моря можуть бути інтегровані у розвинуті транспортні комунікації, а узбережжя – ефективно використовуватися для курортного призначення [3].

Метою цієї статті є визначення особливостей становлення правого статусу і режиму Азовського моря і Керченської протоки та висвітлення ходу переговорного процесу щодо поділу суверенної влади в цій акваторії між Україною та Росією. У науці міжнародного права питання, пов'язані з дослідженням правового статусу і режиму Азовського моря та Керченської протоки, розглядалися у працях Г. Анцелевича, О. Бєлової, М. Блажиєвської, О. Висоцького, В. Цемка, О. Шемякіна, О. Щіпцова та ін. [4; 5; 6; 7; 3, 219-225; 8]. Протягом тривалого періоду Азовське море, як за політичними мотивами, так і з точки зору доктрини міжнародного морського права, обґрунтовано розглядалося як внутрішнє море (внутрішні води) лише однієї держави (Візантії, Османської імперії, Російської імперії, СРСР) [3, с. 219-220]. Керченська протока[2], у свою

[2] На заході Керченська протока обмежена Керченським півостровом, а на сході – Таманським півостровом. Південний вхід у Керченську протоку знаходиться між мисами Такил і Панагія, а північний – між мисами Хроні й Ахіллеон. Довжина Керченської протоки – 22 милі, найбільша ширина між Керчю і східним краєм Таманської затоки – 22,5 милі, найменша – між мисами Хроні та Ахіллеон становить 8 миль; однак велика кількість обмілин та інших небезпек роблять протоку в окремих місцях дуже вузькою і мілководною. Щоб протокою могли користуватися великі судна, у 1874 р. було прорито канал Керч-Єні-Кале.

чергу, виконувала функції національної природної “комунікації”, яка забезпечувала доступ суден у води Азовського моря зі Світового океану. Це єдиний природний шлях, що з’єднує Азовське море з Чорним морем. Керченська протока у стародавні часи вважалася кордоном між Європою та Азією і тому географічно розмежовувала Боспорське царство відповідно на європейський і азіатський Боспор [9]. У період існування СРСР порядок морегосподарської діяльності в Азовському морі встановлювався виключно радянськими законами, що видавалися з урахуванням норм міжнародного морського права, щодо правого режиму внутрішніх вод прибережної держави. Це суверенне право СРСР жодними державами не заперечувалося [7, 53]. Тому вважаються безпідставними сумніви окремих західних вчених, які з’являлися у зарубіжній міжнародно-правовій літературі за часів СРСР. Так, голландський юрист-міжнародник Х. Верзій писав, що “питання про правовий статус Азовського моря – чи є воно частиною відкритого моря або російським закритим морем – завжди було невизначено у міжнародному праві” [10].

Після розпаду СРСР Азово-Керченська акваторія увійшла до складу двох самостійних незалежних держав – України і Росії, котрі як законні правонаступники успадкували цю морську територію і тому мають право поширювати свою державну владу на її відповідні райони [8, 214-215]. Більш того, на підставі домовленості між Україною та Росією ймовірні були й зміни правового статусу Азовського моря і Керченської протоки в рамках концепції “замкнених або напівзамкнених морів”. Згідно статті 122 Конвенції ООН з морського права 1982 р. «замкнене або напівзамкнене море» означає затоку, басейн або море, що оточено двома або більше державами і сполучається з іншим морем або океаном

через вузький прохід, або складається повністю або головним чином з територіальних морів та виключних економічних зон двох або більше прибережних держав. Виходячи з цих конвенційних положень, у науковій літературі зазначалося, що в «Азовському морі вельми правомірно встановлення територіальних морів, економічних зон і континентального шельфу двох прибережних держав» [4, 110]. Проте такий підхід потягнув би за собою кардинальні зміни у правовому статусі Азовського моря та встановлення в ньому деяких свобод відкритого моря (зокрема у виключній економічній (морській) зоні діють принципи: свободи судноплавства для військових кораблів і торговельних суден будь-яких держав, свободи польотів та свободи прокладання кабелів та трубопроводів для всіх держав; у територіальному морі іноземні судна мають право на мирне проходження). Навіть були спроби на державному рівні вмістити таке бачення проблеми у нормативно-правові рамки, що свідчило, мабуть, про нерозуміння історичної сутності правого статусу Азовського моря і можливих наслідків його зміни. Наприклад, викликає сумніви доцільність включення до Постанови Кабінету Міністрів України від 5 червня 1993 р. № 415 “Про першочергові заходи щодо правового оформлення державного кордону та подальшого його облаштування” положення (п. 3), за яким певним державним органам України було дано вказівку з приводу підготовки пропозицій щодо визначення територіального моря України в Азовському морі, виключної (морської) економічної зони України в Азовському та Чорному морях і статусу Керченської протоки. У зв’язку з цим О. Шемякін справедливо підкреслив, що такій підхід можна вважати необґрунтованим, оскільки без встановлення правового статусу Азовського моря зроблена спроба визначення його правового режиму [11].

Українські юристи-міжнародники відстоювали позицію щодо збереження за Азовським морем та Керченською протокою правового статусу внутрішніх морських вод, як правило, ґрунтуючись на історичних підставах [4, 114; 9; 5, 13; 6, 55; 11, 114; 12; 13]. М. Блажиєвска, справедливо зазначає, що Україна протягом всього періоду свого існування після розпаду СРСР продовжувала ефективно, відкрито і безперервно здійснювати свої повноваження в Азовському та Керченській протоці, здійснювала національне-правове регулювання в певній частині Азово-Керченської акваторії [6, 51-55]. Слід звернути увагу на те, що з початку XVIII ст. держави здебільшого заявляли про історичні права на затоки, ширина входу до яких перевищувала звичайно встановлені межі. Тому спочатку виникла концепція історичних заток, яка дістала широке визнання в міжнародно-правовій практиці держав і в доктрині. Проте ця практика свідчить, що історичні права поширювалися не тільки на затоки, а ще й на протоки, гирла річок, архіпелажні води тощо. У зв'язку з цим в доктрині спостерігається тенденція називати всі такі простори "історичними водами". П. Саваськов вказує на основні елементи концепції історичних вод: 1) особливе географічне положення і конфігурація історичних вод; 2) поширення прибережною державою суверенітету на історичні води протягом тривалого часу; 3) важливе значення історичних вод для економіки та оборони прибережної держави 4) визнання суверенітету над історичними водами з боку інших держав [14]. Якщо зазначені морські води омивають береги декількох держав, то кожна з них має право поширювати свою суверенну владу на такий морський простір. Яким чином це буде здійснюватися, залежить від домовленості між цими прибережними державами. Враховуючи унікальне географічне положення Азовського моря, слід згадати рішення Міжнародного суду ООН від 11 вересня 1992 р. зі спору щодо сухопутних кордонів, морських кордонів між островами (Сальвадор/Гондурас: вступ у справу Нікарагуа). У ньому зазначено, що «конкретний історичний режим, встановлений

практикою, повинен мати особливе значення для затоки, що контролюється декількома державами, стосовно якої, як відомо, не вироблено жодних узгоджених і кодифікованих загальних норм, тотожних нормам, що розроблені для заток, які контролюються однією державою».

Переговорний процес між Україною та Російською Федерацією щодо визначення правового статусу Азовського моря і Керченської протоки розпочався з середини 90-х років (16-17 жовтня 1996 р. у м. Керч відбулося Перше засідання делегацій сторін із цього питання). Домовленість сторін з окресленої проблеми у загальних рисах спочатку була зафіксована у Договорі між Україною та Російською Федерацією про україно-російський державний кордон від 28 січня 2003 р. У статті 5 Договору закріплено, що врегулювання питань, які стосуються суміжних морських просторів, має здійснюватися "за угодою між Договірними Сторонами відповідно до міжнародного права". Акцентується також увага на тому, що положення даного Договору не завдають шкоди "позиціям Російської Федерації та України щодо статусу Азовського моря і Керченської протоки як *внутрішніх вод двох держав*" (курсив мій. – *І.Д.*). На нашу думку, аналіз положень цієї статті свідчить про визнання обома державами права кожної з них на ділянки Азовського моря та Керченської протоки як власної частини внутрішніх морських вод, і закріплення за цією акваторією правового статусу морської території на яку відповідно поширюється державний суверенітет України і Росії.

Українсько-російські переговори з делімітації морських кордонів в Азовському морі та Керченській протоці [15], події навколо острова Коса Тузла (вересень – листопад 2003 р.) свідчать про необхідність вирішення багатьох питань. У Постанові Верховної Ради України "Про усунення загрози територіальній цілісності України, що виникла внаслідок будівництва Російською Федерацією дамби в Керченській протоці" від 23 жовтня 2003 р. зазначено, що Україна "виходить із того, що всі спірні питання стосовно делімітації морських

кордонів в Азовському морі мають вирішуватися виключно на основі загальновизнаних принципів міжнародного права та в рамках Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року"[16].

Розв'язання конфліктної ситуації з приводу спорудження російською стороною дамби поблизу українського острова Коса Тузла активізувало переговорний процес між Україною та Росією. Перед сторонами постало завдання більш чітко визначити статус Азовського моря і Керченської протоки та порядок делімітації їх вод. І, нарешті, визнання за Азовським морем та Керченською протокою статусу внутрішніх морських вод було здійснено саме з урахуванням концепції історичних вод та зафіксовано у Договорі між Україною і Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки від 24 грудня 2003 р. [17]. Сторони дійшли домовленості, що "Азовське море та Керченська протока історично є внутрішніми водами України і Російської Федерації" (стаття 1 Договору від 24 грудня 2003 р.). 20 квітня 2004 р. парламенти України та Російської Федерації ратифікували даний Договір.

Сьогодні правовий режим Азовського моря і Керченської протоки визначається міжнародним правом (міжнародними звичаями; універсальними договорами, зокрема Конвенцією ООН з морського права 1982 р.; двосторонніми угодами між Україною та Російською Федерацією), їхнім національним законодавством. Базові принципи співробітництва приазовських держав у морегосподарській сфері визначено у Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р., де зафіксовано, що "Сторони розширюють співробітництво в галузі транспорту, забезпечують свободу транзиту осіб, вантажів і транспортних засобів через території одна одної відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права". Цим Договором передбачено, що перевезення вантажів і пасажирів морським транспортом між обома Сторонами і транзитом по їхній території, включаючи

операції через морські та річкові порти здійснюються в порядку і на умовах, передбачених окремими угодами (ст. 17). Сторони домовилися розвивати всебічне співробітництво у справі рятування і зберігання природного середовища Азово-Чорноморського басейну, проведення морських і кліматологічних досліджень, використання рекреаційних можливостей і природних ресурсів Азовського моря, розвитку судноплавства та експлуатації морських комунікацій, портів і споруд (ст. 29).

У Договорі від 24 грудня 2003 р. визначено основу правого режиму Азовського моря. Так, відповідно до п. 1 ст. 2 Договору від 24 грудня 2003 р. торгівельні судна та військові кораблі, а також інші державні судна під прапором України або Російської Федерації, що експлуатуються в некомерційних цілях, користуються в Азовському моря та Керченській протоці свободою судноплавства. У свою чергу, іноземні торгівельні судна можуть проходити Керченською протокою та заходити в Азовське море, якщо вони прямують до українського або російського порту чи повертаються з нього (п. 2 ст. 2). Військові кораблі або інші державні судна третіх країн, що експлуатуються в некомерційних цілях, можуть проходити Керченською протокою і заходити в Азовське море, якщо вони прямують з візитом чи діловим заходженням до українського або російського порту, на запрошення однією із сторін або дозвіл, погоджений з іншою стороною (п. 3 ст. 2). Україна і Росія визначили також сферу двохстороннього співробітництва у Азово-Керченській акваторії. Зокрема це спільна діяльність у галузі судноплавства, включаючи його регулювання та навігаційне забезпечення, рибальства, захисту морського середовища, екологічної безпеки, а також пошуку та рятування в Азовському морі та Керченській протоці.

Ратифікація сторонами Договору від 24 грудня 2003 р. по праву має розглядатися значним кроком у вирішенні основної проблеми – розмежування Азово-Керченської акваторії між Україною та Росією. У частині 2 ст. 1 цього

Договору міститься положення, яке є результатом напруженої та наполегливої роботи української дипломатії щодо відстоювання позиції України, а саме: “Азовське море розмежовується лінією державного кордону відповідно до угоди між Сторонами”. Згадуючи хід переговорного процесу, необхідно зазначити, що спочатку Росія пропонувала Україні встановити режим спільного використання акваторії Азовського моря і Керченської протоки без її розмежування між двома суверенними державами [18]. Потім, ще до “тузлинського” конфлікту, російська сторона “модифікувала” свою позицію, погоджуючись на розмежування лише дна Азовського моря або визначення “прибережних зон відповідальності”, що не передбачало встановлення державного кордону. У свою чергу, положення статті 1 Договору від 24 грудня 2003 р., яке передбачає врегулювання питань, що відносяться до акваторії Керченської протоки, на підставі окремої угоди, свідчить про відсутність між Україною та Росією єдності з приводу необхідності її розмежування. У Спільній заяві Президента України і Президента Російської Федерації щодо Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 р. було підкреслено, що всі питання, які стосуються Азовського моря та Керченської протоки, повинні вирішуватися лише мирними засобами спільно або за згодою України та Росії. Сторони підтвердили своє загальне розуміння того, що Азово-Керченська акваторія зберігається як цілісний господарський та природничий комплекс, що використовується в інтересах двох держав. Урядам України і РФ було доручено створення спільної українсько-російської корпорації з метою співробітництва в Азово-Керченській акваторії, включаючи експлуатацію Керч-Єнікальського судноплавного каналу.

На переговорах у березні 2004 р. українській стороні вперше вдалося досягти згоди з російською делегацією щодо необхідності проведення державного кордону не тільки в Азовському морі, а й ще у Керченській протоці. На прес-конференції голова української делегації О. Моцик акцентував увагу саме на

необхідності встановлення у всій азово-керченській акваторії лінії державного кордону у її "класичному" розумінні [19].

На сьогодні предметом україно-російських переговорів є лінія проходження державного кордону у Азовському морі та Керченській протоці (глава української делегації – посол з особливих доручень МЗС України В. Кирик; глава російської делегації – спеціальний представник Президента Російської Федерації з делімітації і демаркації державного кордону Російської Федерації з суміжними державами-учасниками СНД О. Головін). Визначення курсу проходження цієї лінії та методики її встановлення становить найбільш болюче питання у переговорному процесі. Кожна сторона відстоює власну позицію (у березні 2011 р. у Києві відбулося 36 засідання делегацій України і Російської Федерації щодо розмежування Азовського та Чорного морів, а також Керченської протоки).

У ЗМІ робилося припущення, що російська дипломатія, відстоюючи російські інтереси, "апелює до братерських почуттів українців, пропонуючи, щоб у Азовському морі розподіл на українську та російську частину відбувся за принципом *fifty-fifty*" (тобто на дві рівні за площею морські ділянки. – *І.Д.*). Зрозуміло, що такий підхід ніяким чином не може задовольнити Україну. Аналіз географічної ситуації, зокрема протяжності берегових ліній України і Росії в Азовському морі, врахування принципів і норм морської делімітації, зокрема застосування принципу пропорційності, у якості своєрідного тесту щодо справедливої морської делімітації, створює правові підстави для України претендувати на більшу ділянку в Азовському морі (під час підрахунків бралися до уваги різні технічні варіанти вимірювання довжини берегової лінії України і Росії в Азовському морі) [19; 22]. Наприклад, Міжнародний суд ООН в спорах Лівія/Туніс (1982 р.), Лівія/Мальта (1985 р.), Данія/Норвегія (1993 р.) приймав рішення щодо розмежування спірних районів не порівну, а з врахуванням пропорційності протяжності узбереж сторін [21]. У зв'язку з цим згадується

рішення Міжнародного арбітражу щодо розмежування континентального шельфу в протоці Ла-Манш між Великобританією та Францією від 30 червня 1977 р. У ньому арбітри зазначили, що "функцією справедливості не є створення ситуації цілковитої справедливості, *де природа і географія встановили несправедливість*" (курсив мій. – *І.Д.*) [17].

Враховуючи те, що води Азовського моря і Керченської протоки мають правовий статус внутрішніх морських вод, які підлягають розмежуванню між Україною і Росією, слід зазначити, що у договірному міжнародному морському праві відсутні (наприклад у основоположній Конвенції ООН з морського права 1982 р.) правила їх розмежування між сусідніми прибережними державами. Відсутність таких універсальних правил делімітації внутрішніх морських між вод створює труднощі для України і Росії для завершення переговорного щодо делімітації усіх суміжних морських просторів (у тому числі й у Чорному морі). Тому сторони для вирішення питання делімітації морських кордонів в Азовському морі і Керченській протоці мають враховувати загальні правила міжнародного морського права щодо морської делімітації – положення універсальних договірних норм міжнародного права і звичаєві норми міжнародного права, які встановлені для делімітації морських кордонів територіального моря, виключних економічних зон і континентального шельфу між сусідніми прибережними державами (принципи рівновіддаленості, пропорційності та справедливості). Україні і Росії слід також врахувати міжнародну судову практику в сфері морської делімітації, оскільки міжнародні судові й арбітражні рішення щодо розмежування морських просторів між протилежними або суміжними державами поглиблюють розуміння принципів та норм морської делімітації і суттєво впливають на міждержавну практику [1; 21].

Україні і Росії тривалий час не вдається дійти згоди щодо розмежування Керченської протоки. До того ж практиці міждержавних відносин не відомі

випадки правової регламентації проток, які за своїми характеристиками тотожні сучасному становищу Керченської протоки. Українська сторона займає позицію, що делімітація морського державного кордону в цій протоці має відбутися по лінії адміністративного кордону між УРСР та РРФСР [23].

Необхідно зазначити, що детально кордон в Керченській протоці зображувався на відповідних топографічних та політико-адміністративних картах Російської імперії та радянського періоду. Про існування кордону в Керченській протоці свідчать картографічні матеріали різних років видання. Виготовлені як українськими так і російськими відомствами вони однозначно вказують на наявність межі губернської (далі республіканської) у Керченській протоці. Адміністративна межа існувала і показана на адміністративних та інших картах різних років та переважній більшості сучасних географічних картах. На цих картах кордон зображувався переважно суцільним умовним знаком. Це підтверджується переліком карт видань 1902 р., 1928 р., 1937 р., 1940 р., 1957 р., 1958 р., 1968 р., 1989 р.

Згадані вище картографічні матеріали (після 1954 р.) були створені на відповідній правовій основі. Зокрема, згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР "Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР" від 19 лютого 1954 р. Кримській півострів із відповідними морськими ділянками став частиною УРСР. В Указі від 19 лютого 1954 р. вказувалося на "спільність економіки, територіальну близькість та тісні господарські зв'язки між Кримською областю і Українською РСР". Слід також згадати Указ Президії Верховної Ради РРФСР від 7 січня 1941 р. за яким острів Середня коса (Тузла) було віднесено із Темрюкського району Краснодарського краю до складу Кримської АРСР і підпорядковано в адміністративно-господарському відношенню Керченській міській Раді депутатів трудящих. 18 червня 1973 р. перший заступник Голови

Краснодарського крайвиконкому М. Єлісєєв ставить свій підпис на черговій карті (масштаб 1:100000; L-37-98 (Тамань), створено у 1967 р.), де адміністративний кордон у Керченській протоці відмежовує морську ділянку навколо острова Тузла від прибережних вод Таманського півострова РРФСР, підтверджуючи тим належність острова Тузла до УРСР і проходження лінії кордону в цій ділянці Керченської протоки.

Тому постає питання про юридичне підтвердження сторонами вже існуючого кордону в Керченській протоці в дусі положень Статуту ООН, Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. та Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. Росія у свою чергу не визнає згадану лінію кордону і пропонує Україні здійснити делімітацію по осі Керч-Єнікальського каналу, або взагалі не розмежовувати Керченську протоку і встановити в ній режим "спільного користування" без делімітації, чи встановити в Керченській протоці морські прибережні зони, в межах яких поширювався суверенітет Росії і України, проте вся інша акваторія Керченської протоки була б районом спільного користування на спеціально узгоджених умовах [23].

Слід зазначити, що адміністративний кордон між колишніми радянськими республіками УРСР та РРСФР на всій його протяжності набув статусу державного кордону між Україною та Росією відповідно до норм міжнародного права, двосторонніх угод та норм національного законодавства України та Росії. На нашу думку, враховуючи наявність картографічного позначення адміністративного кордону у Керченській протоці, є достатні юридичні підстави вважати цю частину адміністративного кордону у якості державного кордону між Україною і Росією. У статті 2 Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. зафіксовано, що сторони

“поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів”. Це положення не встановлює будь-якої різниці між сухопутним державним кордоном і кордоном у водних просторах і стосується всього українсько-російського кордону. Крім того, п. 2 Постанови парламенту РФ “Про порядок введення в дію Закону РФ “Про Державний кордон Російської Федерації” від 1 квітня 1993 р. передбачено, що до укладання договорів про проходження державного кордону, надати кордону Російської Федерації з суміжними державами – колишніми радянськими республіками статус державного кордону. Необхідно підкреслити, що Російська Федерація вже має досвід щодо визнання адміністративних кордонів колишнього СРСР у стосунках з іншими державами. Справа полягає у тому, що в підписаних 18 травня 2005 р. російсько-естонських договорах про державний кордон та розмежування морських просторів у Нарвській та Фінській затоках зафіксовано визнання колишнього адміністративного кордону між РРФСР і Естонською РСР у якості державного кордону між Росією та Естонією.

Потрібно звернути увагу на те, що у міжнародному праві існує концепція *uti possidetis* (принцип збереження існуючого становища) [24]. Суть цієї концепції полягає у тому, що держава, яка набуває територію, автоматично успадковує кордони цієї території, і не має значення, встановлені ці кордони за договором чи через застосування норм звичаєвого міжнародного права, які регулюють право на територію та її набуття. Одним із наслідків цього правила є те, що нові незалежні держави успадковують кордони, проведені колишніми “колоніальними” державами. Принцип *uti possidetis* вперше було розроблено у Південній Америці у зв’язку із незалежністю держав від іспанського та португальського правління для захисту територіальної цілісності в межах існуючих колишніх адміністративних кордонів. На наш думку, враховуючи визнання у міжнародному праві концепції *uti*

possidetis та двосторонню домовленість між Україною і Росією, що республіканські межі набувають статусу державного кордону, адміністративна межа у Керченській протоці правомірно має статус державного кордону і ділить цю водну поверхню між сусідніми державами, як і зафіксовано умовним знаком на відповідних картографічних матеріалах.

Отже, на нашу думку, є необхідні правові підстави, щоб Україна і Росія підтвердили існуючу у Керченській протоці за часів СРСР лінію адміністративного кордону у якості державного кордону. Кінцева точка цього кордону буде виступати початковою точкою делімітації суміжних районів у Чорному морі (територіального моря, виключних економічних зон і континентального шельфу).

Вирішення питання стосовно проходження морського державного кордону між Україною і Російською Федерацією в акваторії Азовського моря і Керченській протоці дозволить визначити межу суверенітету кожної з держав, що, у свою чергу, сприятиме раціональному господарюванню, збереженню і збалансованому використанню природних ресурсів, охороні навколишнього середовища, боротьбі з правопорушеннями. Зокрема, фахівці митної і прикордонної служби обох країн вважають, що саме відсутність чіткого кордону в акваторії Азовського моря і Керченській протоці ускладнює виконання ними своїх обов'язків, а саме боротьбу з браконьєрами з української та російської сторони, контрабандистами, наркоділками, нелегальними мігрантами, злісними забруднювачами морських просторів [25]. Чітке визначення кордонів всієї державної території має відіграти важливу роль для зміцнення міжнародної правосуб'єктності незалежних держав та попередити різноманітні суперечки в процесі морегосподарської діяльності в Азовському морі та Керченській протоці.

Використані матеріали

1. *Case* concerning Maritime Delimitation in the Black sea (*Romania v. Ukraine)*: International Court of Justice. Judgment of 3 February 2009.

2. *Дмитриченко І.В.* Методологія морської делімітації у рішенні Міжнародного суду ООН «Румунія проти України» // Гуманітарний вісник НУК: Збірник наукових праць. – Випуск 3. – Миколаїв: Іліон, 2010. – С. 42– 43.

3. *Шемякин А.Н.* Право пользования морем (генезис структуры содержания). – Одесса: «Астропринт», 2004. – С. 219.

4. *Анцелевич Г.А.* Международное морское торговое право. Уч. Пособ – К.: Издательский дом «Слово», 2003. – С. 108–124.

5. *Бєлова О.І.* Міжнародно-правові аспекти державної морської політики України та юридичні проблеми її реалізації в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право» – К., 2008. – 20 с.

6. *Блажиєвська М.* Теоретичні та практичні аспекти визначення правового статусу та режиму Азовського моря та Керченської протоки //Український часопис міжнародного права. – 2004. – №1. С. 50 – 62.

7. *Высоцкий А.Ф., Цемко В.П.* Черноморско-Азовский бассейн (правовые вопросы использования пространств и ресурсов) / АН УССР Ин-т государства и права; отв. ред. Шемшученко Ю. С. – Киев: Наук.думка, 1991. – С. 51–55.

8. *Щипцов А.А., Анцелевич Г.А., Высоцкий А.Ф.* Азовское море и Керченский пролив // Современное международное морское право и практика его применения Украиной – К.: Наукова думка, 1995. – С. 214 – 228.

9. *Агбунов М.В.* Античная лоция Черного моря. – М.: Наука, 1987. – С. 87 – 111.

10. *Verzijl J.H.W.* International law in historical perspective. – Sithoff-Leyden, 1971. – P.110.

11. *Шемякін О.М.* Азовське море та Керченська протока: реалії сьогодення // Право України. – 1998. – №12. – С. 116.

12. *Высоцкий А.Ф.* К вопросу о правовом статусе и правовом режиме Азовского моря // Зеркало недели. – 1998. – 12 сент.

13. *Дмитриченко І.В.* Розмежування морських просторів між прибережними державами у міжнародному морському праві: теорія та практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право» – К., 2003. – С. 4.

14. *Саваськов П.В.* Исторические воды в международном морском праве // Морское право и международное торговое мореплавание. Сборник научных трудов. – М.: Транспорт, 1987.– С. 37.

15. *Коханец Л.* В Азовском море навеки вместе? // Голос Украини. – 1998 – 30 мая.

16. *Постанова* Верховної Ради України від 23 жовтня 2003 р. "Про усунення загрози територіальній цілісності України, що виникла внаслідок будівництва Російською Федерацією дамби в Керченській протоці". – № 1234 – IV.

17. *Договір* між Україною і Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки // Урядовий кур'єр. – 2003. – 26 груд.

18. *Власенко В*. Знову про наболіле// Урядовий кур'єр. – 1998. – 26 трав.

19. *Кравченко В*. Азовский дележ: по-братски или по справедливости-2 // Зеркало недели. – 2004. – 3 апр.

20. *Arbitration* between the United Kingdom and France on the Delimitation of the Continental Shelf, Decision of 30 June 1977 // United Nations Reports of International Arbitral Awards – Vol. 18. – para. 249.

21. *Дмитриченко І.В.* Практика застосування Міжнародним Судом ООН і міжнародними арбітражами принципів та норм морської делімітації: Навчальний посібник. – Миколаїв: "Атол", 2004. – 91 с.

22. *Трюхан В.М.* Визначення протяжності берегової лінії Азовського моря сучасними методами картометрії // Вісник геодезії та картографії. – 2005. – №3. – С. 20.

23. *Кравченко В.* Вчорашні програші як сьогоднішні перемоги // Дзеркало тижня. – 2011. –10 черв.

24. *Маланчук П.* Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер. з англ.- Харків: Консум, 2000. – С. 232-233.

25. *Алфер'єв І.В.* Зона особливого напруження – морський кордон // Політика і час. – 1998. – № 10. – С. 5.

Дмитриченко І.В. Азовське море і Керченська протока: становлення правового режиму та делімітація морських кордонів

Анотація. У статті розглянуто особливості становлення правового статусу і режиму Азовського моря і Керченської протоки після розпаду СРСР. Наведено аналіз основних етапів переговорного процесу щодо делімітації державних кордонів між Україною та Російською Федерацією в Азовському морі та Керченській протоці.

Ключові слова: правовий статус, внутрішні морські води, Керч-Єнікальський судноплавний канал, адміністративний кордон, делімітація морських кордонів.

Дмитриченко И.В. Азовское море и Керченский пролив: становление правового режима и делимитация морских границ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности становления правового статуса и режима Азовского моря и Керченского пролива после распада СССР. Приведен анализ основних этапов переговорного процесса относительно делимитации

государственных границ между Украиной и Российской Федерацией в Азовском море и Керченском проливе.

Ключевые слова: правовой статус, внутренние морские воды, Керчь-Еникальский судоходный канал, административная граница, делимитация морских границ.

Dmytrychenko I. The Sea of Azov and the Kerch Strait: Legal Regime of Establishment and Delimitation of Maritime Boundaries

Annotation. The peculiarities of formation of the legal status and regime of the Sea of Azov and the Kerch Strait after the collapse of the Soviet Union have been considered in the article. The main stages of the negotiation process concerning the delimitation of state borders between Ukraine and Russia in the Sea of Azov and the Kerch Strait have been analyzed.

Key words: legal status, internal sea waters, Kerch-Enikale navigable channel, administrative border, maritime boundaries delimitation.